

Kotschy Teodor (1813-1866)

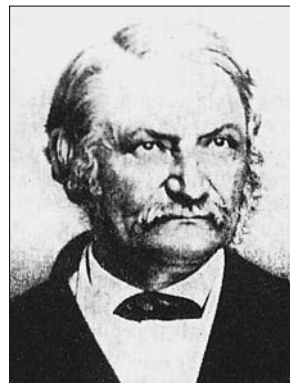
Słynny przyrodnik i podróżnik z Ustronia

Urodził się 15 kwietnia 1813 roku w Ustroniu (Ustron), w rodzinie tamtejszego pastora, a zarazem znanego botanika i pomologa, Karola Kotschy i Julii Schimko. Dzięki częstym wizytom wielu przyrodników, profesorów i duchownych, którzy odwiedzali jego ojca, już od wczesnej młodości interesował się zagadnieniami przyrodniczymi, a lektura dzieł Humboldta sprawiła, że zaczął marzyć o dalekich podróżach.

Od 9 roku życia, jako tłumacz i przewodnik, wędrował po Beskidach z przyrodnikami i turystami. Duży wpływ wywarły na jego dalsze życie dwa wydarzenia z roku 1825. Pierwszym była wizyta na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie zwiedził obserwatorium astronomiczne, bibliotekę i ogród botaniczny, drugim była wyprawa z wrocławskimi botanikami i geografami na Babią Górę, po powrocie z której coraz więcej uwagi poświęcał gromadzeniu okazów beskidzkiej flory. W roku 1830, wraz z bratem Hermanem, rozpoczął naukę w gimnazjum w Cieszynie (Teschen), skąd jednak wrócił po kilku miesiącach i uczył się w domu jako eksternista. Podczas wizyty w Niemczech w roku 1832 poznał osobiście Alexandra von Humboldta, którego darzył uwielbieniem, oraz filozofa Friedricha Schleiermachera.

Po powrocie do domu zdał z wyróżnieniem egzamin gimnazjalny i wraz z bratem wyjechał do Wiednia, gdzie, zgodnie z życzeniem ojca, rozpoczął studia teologiczne. Podczas wakacji w roku 1834 wyruszył z niewielką sumą pieniędzy w swoją pierwszą podróż po Banacie i Siedmiogrodzie, zaś w roku następnym zwiedził Słowenię i Chorwację, zbierając okazy roślin i minerałów. Po powrocie z drugiej wyprawy zrezygnował ze studiów teologicznych i, korzystając z nadarzającej się okazji, wyruszył z ekspedycją prof. Russegera, która na zlecenie wicekróla Egiptu, Mehmeda Alego, miała zbadać zasoby mineralne Cylicyjskiego Taurusu i ziem położonych wzdłuż brzegów Nilu Białego. Droga wiodła przez Triest, Ateny i Aleksandrię do Kairu, gdzie Kotschy kupił i obdarzył wolnością czarnego niewolnika Hussaina, który stał się odtąd jego nieodłącznym towarzyszem i przyjacielem. Wraz z Russegerem Kotschy wyruszył najpierw do północnej Syrii i Cylicji, badając okolice Antiochii, pasmo Bolkar Daglari, równinę Tarsus i zbierając rośliny na obszarze nie znanym wcześniej ani systematykom, ani fito-geografom.

Po powrocie do Aleksandrii ekspedycja wyruszyła w roku 1837 na południe. Podczas tej podróży Kotschy zbierał okazy botaniczne, zoologiczne i mineralogiczne, sporządzał notatki przyrodniczo-folklorystyczne, śledził życie, zwyczaje, ubiory i mowę mieszkańców odwiedzanych osad. W lipcu 1838 roku, po osiągnięciu 10° szerokości północnej, wyprawa ruszyła w drogę powrotną, co zdecydowanie nie odpowiadało jego ambicjom. Po powrocie do Aleksandrii sprzedał zgromadzone okazy i w styczniu 1839 roku wyruszył ponownie na południe z zamiarem dotarcia do źródeł Nilu. Wyprawa ta nie tylko nie osiągnęła celu, ale i zrujnowała go finansowo. W Aleksandrii otrzymał jednak pieniądze od Dumreidara, dzięki czemu mógł przez Cypr, Syrię i góry Kurdystanu dotrzeć do Mezopotamii, skąd po zwiedzeniu Bagdadu i ruin Babilonu wyruszył do Persji. Udało mu się tam przebadać najpierw północne wybrzeża Zatoki

Perskiej i wyspę Karek, później zaś okolice Persepolis i wyżynę Shiraz. Po odpoczynku w Teheranie prowadził w roku 1843 badania pasma Elburs, zdobywając w sierpniu jako pierwszy Europejczyk jego najwyższy szczyt, Demawend (5671 m n.p.m.). Po powrocie do Teheranu nie miał już żadnych pieniędzy i tylko dzięki rosyjskiemu ambasadorowi Mede udało mu się przeżyć. W tym czasie wieść o jego rozpaczliwym położeniu dotarła do Wiednia i dyrekcja cesarskiego Gabinetu Przyrodniczego przesała mu pieniądze umożliwiające powrót do Austrii.

W grudniu 1843 roku Kotschy powrócił do Europy władając biegle językiem arabskim, tureckim i perskim, zaś rok później dotarło do Wiednia 27 tysięcy zebranych przez niego okazów roślin oraz wiele tysięcy okazów zoologicznych i mineralogicznych. W drodze zaginęły, niestety, jego dzienniki, które zawierały wiele cennych spostrzeżeń przyrodniczych, historycznych, etnograficznych i politycznych. Gdy przyjechał do Ustronia, gdzie Hussain wzbudził niebywałą sensację, ojciec poradził mu, by doprowadził do końca studia teologiczne.

W Wiedniu, po kolejnym niepowodzeniu na Fakultecie Teologicznym, przyjął posadę asystenta w dworskim Gabinetcie Przyrodniczym i rozpoczął studia przyrodnicze. Po reorganizacji gabinetu otrzymał w roku 1852 stanowisko drugiego kustosa, w tym samym roku uzyskał też stopień doktora filozofii. Jako znany i ceniony badacz nie miał problemów ze zdobyciem środków na badania botaniczne w różnych częściach Austro-Węgier, jednak ciągle myślał o powrocie na Bliski Wschód.

W roku 1853 wyruszył wreszcie na wyprawę, podczas której zbadał zachodnie i północne obszary Cylicyjskiego Taurusu, zaś dwa lata później dotarł do Egiptu, gdzie badał okolice Suezu, oraz do Palestyny i Antylibanu. W 1859 przy poparciu Akademii Nauk w Wiedniu wyjechał na Cypr, skąd przez Kurdystan dotarł aż do jeziora Van w Armenii, znacznie poszerzając znajomość szaty roślinnej Azji Mniejszej. Po pracach prowadzonych w roku 1860 w południowej Szwajcarii, wyruszył w roku 1862 z profesorem Franzem Ungerem w swoją ostatnią podróż na Bliski Wschód. Z Cypru wyruszyli do północnej Syrii, gdzie nie tylko wybuch zamieszek udaremnił ich plany, ale ponadto Kotschy zachorował w Aleksandretcie na malarię i musiał powrócić w pośpiechu do Europy.

Po powrocie z podróży regularnie powtarzały się ataki tej choroby i coraz częściej odczuwał dolegliwości sercowe. Zmarł 11 czerwca 1866 roku w Wiedniu, gdzie został też pochowany. W trakcie swych podróży zebrał kilkadziesiąt tysięcy okazów zoologicznych i mineralogicznych oraz kilkaset tysięcy okazów roślin, odkrywając przy tym szereg nowych gatunków, z których wielu nadano nazwy na jego cześć. Jego nazwiskiem nazwano m.in. jeden z gatunków różanecznika – *Rhododendron kotschyi* i chabru – *Centaurea kotschyana*.

Wybrane prace:

- 1852 – Überblick der Vegetation Mexicos. *Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wiss.* 8.
- 1854 – *Analecta botanica* [mit C. F. Nymann und H. W. Schott]. Vindobonae.
- 1857 – Allgemeiner Ueberblick der Nilländer und ihrer Pflanzenbekleidung. *Mitt. K. K. Geogr. Ges. Wien* 1.
- 1858 – Umriss aus den Uferlanden des Weissen Nil. Wien.
- 1858 – Die Vegetation und der Canal auf dem Isthmus von Suez. *Österr. Bot. Monatsschr.*
- 1859 – Reise in den cilicischen Taurus über Tarsus. Gotha.
- 1859-1862 – Eichen Europa's und des Orients, gesammelt, zum Theil neu entdeckt und mit Hinweisung auf ihre Culturfähigkeit für Mittel-Europa beschrieben. Olmütz.
- 1861 – Der westliche Elbrus bei Teheran in Nord-Persien. *Mitt. K. K. Geogr. Ges. Wien* 5.

- 1861 – Umriss von Süd-Palästina im Kleide der Frühlingsflora. *Verh. Zool.-Bot. Ges. Wien 11*.
- 1864 – Der Libanon und seine Alpenflora. *Ibid. 14*.
- 1864 – Die Sommerflora des Antilibanon und hohen Hermon. *Ibid.*
- 1865 – Die Insel Cypern, ihrer physischen und organischen Natur nach, mit Rücksicht auf ihre frühere Geschichte [mit F. Unger]. Wien.
- 1867 – Plantes Tinneennes ou description de quelques unes des Plantes recueillies par l'expédition Tinneenne sur les bords du Bahr-el-Ghasal et de ses affluents en Afrique centrale. [mit Peyritsch]. Vienne.

Źródła:

- Broda J. 1972. Dr Teodor Kotschy – zapomniany i niedoceniony. *Kalendarz Śląski*. S. 112-115 (portret).
- Broda J. 1979. Z Ustronia do źródeł Nilu. *Ibid.* S. 59-62.
- Embacher F. 1882. *Lexikon der Reisen und Entdeckungen*. Leipzig. S. 176.
- Fenzl E. 1867. *Almanach der kaiserl. Akad. Wiss. Wien*. S. 251-264.
- Knoll F. 1969. *Österr. Biogr. Lexikon IV*. S. 160.
- Reichardt H. W. 1882. *Allg. Deutsche Biogr.* 16. S. 763-764.